

Αριστοτέλης

Ο πατέρας των Επιστημών του Δυτικού κόσμου

Ε. Δανέζης, Ε. Θεοδοσίου
Επίκουροι Καθηγητές Αστροφυσικής
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ο Αριστοτέλης γεννήθηκε το 384 π.Χ. στα Αρχαία Στάγειρα της Μακεδονίας, 15 χρόνια μετά τον θάνατο του Σωκράτη, και 3 χρόνια μετά την ίδρυση της Ακαδημίας του Πλάτωνα στην Αθήνα. Ορφάνεψε από γονείς, σε ηλικία 10 περίπου ετών και τη κηδεμονία του ανέλαβε ο φίλος του πατέρα του Πρόξενος. Ο Πρόξενος τον δίδαξε ελληνικά, ρητορική και ποίηση, και σε ηλικία 17 ετών τον έστειλε στην Αθήνα για να γίνει μαθητής του Πλάτωνα. Ο Αριστοτέλης σπούδασε στην Ακαδημία του Πλάτωνα επί 20 χρόνια μέχρι το θάνατο του δασκάλου του.

Το 342 π.Χ. τον προσκάλεσε ο Φίλιππος στη Μακεδονία, για να αναλάβει τη διαπαιδαγώγηση του γιου του Αλέξανδρου, που ήταν τότε μόλις 13 χρονών.

Όταν ο Αλέξανδρος συνέτριψε την αντίσταση των Θηβαίων κι αποκατέστησε την κυριαρχία του στη νότια Ελλάδα, ο Αριστοτέλης πήγε στην Αθήνα κι ίδρυσε δική του φιλοσοφική σχολή. Για να εγκαταστήσει τη σχολή του διάλεξε το Γυμνάσιο, που λεγόταν και Λύκειο, ανάμεσα στο Λυκαβητό και τον Ιλισό, κοντά στην πύλη του Διοχάρη, στο σημείο δηλ. που σήμερα βρίσκεται ο Εθνικός Κήπος.

Το 323 π.Χ. με την είδηση του θανάτου του Μ. Αλεξάνδρου το ιερατείο, μ' εκπρόσωπό του τον ιεροφάντη της Ελευσίνας Δήμητρας Ευρυμέδοντα, κι η σχολή του Ισοκράτη, με επικεφαλή το Δημόφιλο, κατηγόρησαν τον Αριστοτέλη για ασέβεια. Ο Αριστοτέλης όμως, επειδή κατάλαβε τα πραγματικά κίνητρα και τις αληθινές προθέσεις των μηνυτών του, έφυγε για τη Χαλκίδα, προτού γίνει η δίκη του. Το 322 π.Χ. σε ηλικία 63 περίπου χρονών πέθανε στη Χαλκίδα από στομαχικό νόσημα.

Οι ηθικές αρχές

Ο Αριστοτέλης υποστηρίζει μια σειρά αρχών. Δεν αποκρούει την ηδονή, αλλά προτιμά τη πιο τέλεια μορφή της, αυτή δηλαδή που πηγάζει από τη διάνοια. Ο σκοπός των ανθρώπινων ενεργειών, κατά τον Αριστοτέλη, είναι η ευδαιμονία, την οποία ορίζει ως ενέργεια σύμφωνη με την αρετή. Η αρετή, όταν κυριαρχεί στα πάθη και στις ορμές, τα ρυθμίζει, παίζοντας το ρόλο του μέτρου ανάμεσα στις δύο ακρότητες, δηλαδή στην υπερβολή και την έλλειψη. Έτσι π.χ. η "πραότητα" είναι αρετή ως μεσότητα της οργής και της αναισθησίας, η "ανδρεία", επειδή βρίσκεται ανάμεσα στη θρασύτητα και στη δειλία, κι η "αιδώς", επειδή κατέχει το μέσο της αδιαντροπιάς και της επίδειξης, που είναι ακρότητες.

Συμπλήρωμα της αρετής είναι και τα αγαθά του σώματος η δύναμη, η υγεία, η ομορφιά, και τα αγαθά της τύχης όπως ο πλούτος και η ευγενική καταγωγή κλπ. Σύμφωνα μ' αυτά, ευτυχισμένος είναι εκείνος που ενεργεί κατά τις επιταγές της

αρετής και συγχρόνως έχει μερίδιο και στα άλλα αγαθά, τα "εκτός αγαθά", όπως τα ονομάζει ο Αριστοτέλης.

Κάθε πράγμα, για τον μεγάλο φιλόσοφο, αποτελείται από ύλη και πνεύμα, που είναι μεταξύ τους αδιάσπαστα ενωμένα. Η ύλη είναι παθητική, και αποτελεί τη δυνατότητα του κάθε πράγματος, ενώ το πνεύμα είναι ενεργητικό, δηλαδή η δύναμη που μεταβάλλει τη δυνατότητα σε πραγματικότητα.

Οι πολιτικές αντιλήψεις

ΟΙ πολιτικές αντιλήψεις του Αριστοτέλη διαφέρανε σε πολλά σημεία από τις πολιτικές θεωρήσεις του Πλάτωνα. Σ' αντιπαράθεση με την άποψη του Πλάτωνα πως οι φιλόσοφοι πρέπει να είναι οι βασιλείς, σημειώνει: *"Δεν είναι απλώς περιττό για ένα βασιλιά να είναι φιλόσοφος, αλλά αποτελεί μειονέκτημα. Καλύτερα ένας βασιλιάς να συμβουλευέται τους αληθινούς φιλοσόφους. Έτσι θα μπορούσε να γεμίσει τη βασιλική του εξουσία με καλές πράξεις κι όχι με καλά λόγια"*.

Μεγάλη είναι η συνεισφορά του Αριστοτέλη στη φυσική φιλοσοφία. Μελέτησε την ύλη, τις μεταβολές, την κίνηση, το χώρο, το χρόνο και το διάστημα. Συνέβαλλε καθοριστικά στην ανάπτυξη και εξέλιξη της αστρονομίας, δίνοντας έμφαση στους κομήτες, της χημείας, δίνοντας έμφαση σε ορισμένες διαδικασίες όπως η καύση, της μετεωρολογίας, καθώς επιδόθηκε στη σπουδή των νεφών, κι αναμφισβήτητα της μαθηματικής επιστήμης με τη συστηματοποίηση του αφαιρετικού-συμπερασματικού τρόπου σκέψης.

Στα κείμενα του Αριστοτέλη, για πρώτη φορά, γίνεται λόγος για νομοθετημένη δημόσια παιδεία, γιατί μέσω αυτής της ομοιόμορφης διαδικασίας, ο άνθρωπος καθίσταται πολίτης, δηλαδή αποκτά τη δυνατότητα να "μετέχει κρίσεως κι αρχής", με τελικό αποτέλεσμα να «μετέχουν της πολιτείας πάντες οι πολίτες».

Η Παιδεία

Η παιδεία, κατά τον Αριστοτέλη, βοηθάει ώστε ο άνθρωπος-πολίτης να γίνεται "αγαθός, σπουδαίος και φρόνιμος". Τα χαρακτηριστικά του "σπουδαίου" είναι: πρώτον, η δυνατότητά του να κρίνει ορθά και να διακρίνει την αλήθεια, και δεύτερον η προσπάθειά του πολίτη να κατακτήσει την αρετή. Ο «σπουδαίος» πολίτης φθάνει στην «ευδαιμονία». Οι «σπουδαίοι» κι «ευδαίμονες πολίτες», αποτελούν τη βάση για την ευδαιμονία της πόλης.

Σκοπός της μάθησης, κατά τον Αριστοτέλη, είναι η επίτευξη της τελείωσης, η οποία έγκειται στην πραγμάτωση των ιδιαίτερων δυνατοτήτων της νόησης που διαθέτει ο άνθρωπος. Η "τελείωση" του ανθρώπου, ταυτίζεται με την ευδαιμονία, η οποία δεν νοείται μόνο ως ευχαρίστηση ή ικανοποίηση από την απόλαυση υλικών ή πνευματικών αγαθών, αλλά ως ενέργεια της ψυχής η οποία τείνει προς την τελείωση.

Η Κοσμοθεωρία

Ο Αριστοτέλης στο έργο του «Η πρώτη φιλοσοφία» περιγράφει τις βασικές αρχές και την συνολική κοσμοθεωρία του φιλοσόφου. Μνημειώδη είναι η επιγραμματική πρώτη φράση του συγγράμματος αυτού, ότι «πάντες άνθρωποι του ειδέναι ορέγονται φύσει» δηλαδή «Είναι μια φυσική τάση του ανθρώπου να θέλει να γνωρίσει». Η ρήση αυτή συνδυαζόμενη με τη διαπίστωση ότι η γνώση του «διότι», δηλαδή της απόδειξης, είναι ανώτερη από αυτή του «ότι», δηλαδή της φιλοσοφικής ερμηνείας, ορίζει το περιεχόμενο της «Πρώτη φιλοσοφία» που δεν είναι άλλη από τη γνώση των αρχών και των αιτίων όλων των πραγμάτων. Τη γνώση αυτή ο φιλόσοφος την ονομάζει και σοφία.

Η σοφία είναι γνώση αυτόνομη και δεν αποκτάται προκειμένου να εξυπηρετεί κάποιον άλλο σκοπό, είναι δηλαδή αυτοσκοπός. Οι άλλες επιστήμες μπορεί να είναι χρήσιμες ή αναγκαίες, ανώτερη όμως όλων είναι η σοφία. Αντικείμενο αυτής της επιστήμης είναι η αναζήτηση της ουσίας του Όντος, η μελέτη του οποίου, ονομάζεται από το μεγάλο φιλόσοφο «πρώτη φιλοσοφία», Όπως λέει ο Αριστοτέλης, τότε μόνο έχουμε πραγματική γνώση, όταν γνωρίζουμε την πρώτη αιτία, δηλαδή την αρχή των όντων.

Την θεωρητική φιλοσοφία ο Αριστοτέλης την διαίρεσε σε τρία μέρη: στη φυσική, στην μαθηματική και στην πρώτη φιλοσοφία. Κάθε μια από αυτές τις τρεις επιμέρους επιστήμες, μελετάει και μια επιμέρους έκφραση του όντος. Η φυσική καταγίνεται με αντικείμενα που υπάρχουν χωριστά το καθένα και είναι κινητά, τα μαθηματικά με αντικείμενα ακίνητα, τα οποία δεν υπάρχουν καθ' αυτά, και τέλος η πρώτη φιλοσοφία καταγίνεται με ακίνητα αντικείμενα και καθ' αυτά υπαρκτά.

Με όλα τα προηγούμενα ο Αριστοτέλης, μέσω της έννοιας του Όντος περιγράφει την καθαρότατη και ανώτατη μορφή του «πρώτου κινούντος ακινήτου», δηλαδή του Θεού.

Περί Θεού

Η διδασκαλία περί Θεού ως πρώτου κινούντος ακινήτου, αποτελεί το τέρμα της θεωρίας περί κινήσεως, την οποία αναπτύσσει στα «Φυσικά» του. Ο κόσμος είναι, κατά τον Αριστοτέλη, αιώνιος, αγέννητος και άφθαρτος. Μέσα του υπάρχουν όμως τόσο οι υλικές όσο και οι μορφικές αρχές, δηλαδή η έννοια της ύλης όσο και η έννοια της μορφής. Οι δυο αυτές έννοιες κανονίζουν τον ρυθμό του Γίγνεσθαι. Όλα τα προηγούμενα όμως δεν εξηγούν το πια είναι η αρχή του κόσμου, διότι παραμένει το ερώτημα: από πού προέρχεται η κίνησή του; Ποιος έδωσε την αρχική ώθηση για το Γίγνεσθαι του κόσμου;

Ο Αριστοτέλης στο έργο του «Περί γενέσεως και φθοράς» μέμφεται τους προδρόμους του ότι παρέλειψαν να μιλήσουν για την «κυριοτάτην αιτίαν», δηλαδή την πρώτη κινούσα αιτία. Επίσης στο έβδομο και όγδοο βιβλίο των «Φυσικών» καθώς και στο δωδέκατο βιβλίο της «Πρώτης φιλοσοφίας», μιλάει περί του πρώτου κινούντος ακινήτου».

Στα «Φυσικά», ο Αριστοτέλης μιλάει για την αιωνιότητα της κίνησης και από αυτή την έννοια συνάγει και την αιωνιότητα του χρόνου. Κίνηση και χρόνος πάνε μαζί, είναι συνάλληλα. Ο χρόνος όμως είναι ακολουθία, «του πριν και του μετά».

Η κίνηση

Η διαδικασία όμως αυτή, δηλαδή η κίνηση που προέρχεται από κάτι άλλο που προϋπήρχε, πρέπει να έχει ένα τέλος, δηλαδή πρέπει να καταλήγει σε κάτι, που να είναι η πρωταρχική αρχή της κίνησης. Η αρχή όμως της κίνησης, κατά τον Αριστοτέλη δεν πρέπει να έχει το γνώρισμα της αυτοκινησίας. Πρέπει να υπάρχει, εκτός από αυτό που κινεί και κινείται, εκείνο που κινεί και δεν κινείται. Το πρώτον κινούν λοιπόν πρέπει να είναι ακίνητο και να θέτει τα υπόλοιπα σε κίνηση. Αυτό ακριβώς για τον Αριστοτέλη είναι ο Θεός. Ο Θεός πρέπει να κατέχει απεριόριστη δύναμη και να κινεί τα πάντα σε απεριόριστο χρόνο. Συνεπώς δεν πρέπει να έχει ούτε μέρη ούτε μέγεθος.

Στην «Πρώτη φιλοσοφία» λοιπόν, ο Αριστοτέλης συνάγει την αναγκαιότητα του «πρώτου κινούντος ακινήτου» από το γεγονός της κινήσεως. Μια αιώνια κίνηση, και ειδικά μια κυκλική αιώνια κίνηση, όπως αυτή που χαρακτηρίζει τον ουρανό των απλανών αστέρων, είναι νοητή και δυνατή μόνο με την προϋπόθεση ότι το πρώτον κινούν είναι καθαρή ενέργεια. Επίσης το πρώτον κινούν πρέπει να είναι ακίνητο, γιατί αυτό είναι ένα Όν αναγκαίο και απόλυτο. Το Όν όμως αυτό πρέπει να νοηθεί πάνω από κάθε κίνηση και αλλοίωση. Πιστεύοντας όλα τα προηγούμενα, ο Αριστοτέλης επαινεί τον Αναξαγόρα, γιατί έθεσε ως αρχή της κινήσεως του κόσμου τον ακίνητο άυλο νου.

Η έννοια του «γίνεσθαι»

Εκείνο όμως το οποίο εξηγεί κατά νέο τρόπο ο Αριστοτέλης είναι το «Γίνεσθαι». Τα στοιχεία του «γίνεσθαι είναι δύο: η «ύλη» και η «μορφή». Καθετί που γίνεται συντίθεται από ένα υλικό υπόβαθρο και μια μορφή. Έτσι ο μορφωμένος άνθρωπος συντίθεται από δύο στοιχεία, από το άνθρωπος και τη μόρφωση. Η διαδικασία λοιπόν του Γίνεσθαι χρειάζεται δύο πράγματα, την ύλη και την μορφή, και αυτό γιατί η ύλη είναι απλό, γυμνό υποκείμενο, όσο δεν έχει καμία μορφή. Έτσι η ύλη νοείται από τον Αριστοτέλη ως μια παθητικό καλούπι του Γίνεσθαι, μια αρχή ολωσδιόλου αόριστη, ενώ η μορφή είναι αυτή που κάνει ένα πράγμα αυτό που είναι.

Η μορφή ενεργεί, διαμορφώνει και ορίζει το πράγμα, δηλαδή είναι η ορίζουσα αρχή. Πχ τι είναι εκείνο που κάνει ένα κομμάτι μάρμαρο, άγαλμα; Τι είναι εκείνο που κάνει ένα κομμάτι ξύλο έπιπλο; Τίποτε άλλο από την μορφή.

Ωστόσο τόσο η ύλη όσο και η μορφή είναι αγέννητα και άφθαρτα. Η διδασκαλία αυτή του Αριστοτέλη είναι καθαρά πλατωνική.

Η μορφή, κατ' ουσία υπάρχει μέσα στον γεννήτορά της. Ύλη και μορφή όμως, όπως δίδασκε ο Αριστοτέλης, δεν είναι ποτέ χωρισμένες η μία από την άλλη. Ούτε η ύλη μπορεί να υπάρξει χωρίς μορφή, ούτε μορφή χωρίς την ύλη. Σπουδαιότερη και

αξιότερη βέβαια από την ύλη είναι η μορφή, και αυτό ισχύει τόσο στα δημιουργήματα του ανθρώπου όσο και για τα φυσικά δημιουργήματα όπως ο άνθρωπος.

Εκτός από την βασική αυτή αρχή ότι το Γίνεσθαι, δηλαδή η διαδικασία της γενέσεως, κινείται μεταξύ των δύο αυτών στοιχείων της «ύλης» και της «μορφής», ο Αριστοτέλης εισάγει και μια άλλη ερμηνευτική αρχή του Γίνεσθαι, η οποία λέει ότι τόσο μέσα στην φύση όσο και μέσα στα έργα του ανθρώπου υπάρχει μια κίνηση, μια μετάβαση από το «δυνάμει» στο «ενέργεια», δηλαδή υπάρχει μια κίνηση από τη δυνατότητα προς την πραγματικότητα. Κίνηση, λέει ο Αριστοτέλης, ονομάζουμε τη διαδικασία πραγματώσεως του «δυνάμει». Στο τέλος της διαδικασίας της κίνησης και του Γίνεσθαι προκύπτει ως αποτέλεσμα το ολοκληρωμένο πράγμα.

Και πάλι ο «Θεός»

Σύμφωνα με τη βασική σκέψη του φιλοσόφου, από όλες τις μορφές που είναι δεμένες με το σώμα στη γήινη ζωή, μόνο ο νους έχει μέσα του την δυνατότητα να αποκτήσει αυτοτέλεια και ανεξαρτησία. Απόλυτη όμως αποδέσμευση από την ύλη έχει μόνο ο Θεός. Ο θεός είναι μορφή χωρίς ύλη, καθαρή ενέργεια χωρίς κανένα υπόλοιπο από ότι ο φιλόσοφος ονόμασε «δυνάμει».

Η αιώνια αυτή μορφή είναι, όπως είδαμε, ακίνητη, συνάμα όμως είναι και η αρχή της κίνησης. Ο θεός λοιπόν είναι όλος ενέργεια και τέλειος – είναι «νους ενεργός»- και η ενέργειά του αυτή αναφέρεται μόνο στον εαυτό της.

Ο Θεός δηλαδή νοητικά αναφέρεται, μόνο στον εαυτό του και, αυτή η αυτοαναφορά του θεού ονομάζεται «νόησις νοήσεως» και αποτελεί την θεϊκή και απόλυτη ευδαιμονία.

Όλα τα προηγούμενα μαρτυρούν ότι ο θεός είναι, κατά τον Αριστοτέλη, αιώνια και τέλεια πνευματική προσωπικότητα. Ο φιλόσοφος διατήρησε την πλατωνική έννοια του θεού ως ανώτατη αρχή, δηλαδή ως την ιδέα του αγαθού.

Το πρώτο κύριο και βασικό σημείο διαφωνίας του Αριστοτέλη με τον Πλάτωνα ήταν η αντίληψή τους για τον Κόσμο. Ο Πλάτωνας πίστευε ότι πίσω από τον κόσμο των αισθήσεων και της Ύλης υπήρχε μία άλλη πραγματικότητα, την οποία ονόμαζε “Κόσμο των Ιδεών”. Σ’ αυτόν τον κόσμο υπάρχουν και βρίσκονται τα καλούπια, οι αιτίες, τα πρότυπα όλων των πραγμάτων και φαινομένων που αντιλαμβανόμαστε μέσω των αισθήσεων γύρω μας.

Ο Αριστοτέλης από τη μεριά του είχε εντελώς αντίθετη άποψη. Συμφωνούσε στο ότι ο φυσικός κόσμος διέπεται από μεταβλητότητα, παροδικότητα και φθορά. Αλλά οι «ιδέες» του Πλάτωνα γι’ αυτόν δεν είναι οι αρχικές μορφές των πραγμάτων, αλλά είναι ένα κατασκεύασμα της λογικής του ανθρώπου, που δημιουργείται μέσα από την εμπειρία. Δηλαδή η ιδέα μας για το άλογο σχηματίζεται από τη λογική μας, αφού έχουμε δει και συγκρίνει μέσα στη φύση ένα μεγάλο αριθμό αλόγων και έχουμε καταλήξει σ’ εκείνα τα χαρακτηριστικά που είναι κοινά σε όλα, πέρα από τις διαφορές τους. Αυτό το σύνολο κοινών χαρακτηριστικών είναι η ιδέα ή «μορφή», όπως την αποκαλούσε ο Αριστοτέλης, η οποία δεν προϋπάρχει σε κάποιον ειδικό κόσμο, αλλά συναντάται μέσα στο καθετί.

Για τον Πλάτωνα η ύψιστη πραγματικότητα βρίσκεται στον Κόσμο των Ιδεών και των Αρχετύπων. Για τον Αριστοτέλη η ύψιστη πραγματικότητα βρίσκεται σ' αυτό που αντιλαμβανόμαστε με τις αισθήσεις μας. Για τον Πλάτωνα όλα όσα βλέπουμε γύρω μας είναι αντανakλάσεις άλλων πραγμάτων, που υπάρχουν στον Κόσμο των Ιδεών-κι επομένως και μέσα στην ψυχή του ανθρώπου. Για τον Αριστοτέλη όλα υπάρχουν μέσα στην ψυχή του ανθρώπου είναι αντανakλάσεις των πραγμάτων και των αντικειμένων του φυσικού κόσμου.

Το Πολίτευμα

Ένα άλλο σημαντικό σημείο διαφωνίας μεταξύ των δύο φιλοσόφων είναι η θεώρησή τους για το ποιός είναι ο καλύτερος τρόπος πολιτεύματος ενός κράτους. Στο έργο του Αριστοτέλη «Πολιτικά» και στο έργο του Πλάτωνα «Πολιτεία» εκφράζονται οι πολιτικές τους θέσεις με αρκετές κοινές, αλλά και διαφορετικές αντιλήψεις. Ο Πλάτωνας μιλάει για την ιδανική Πολιτεία, που είναι ιδανική επειδή κυβερνάται με το πολίτευμα της «αριστοκρατίας», δηλαδή κυβερνάται από ένα σύνολο ανθρώπων που ξεχωρίζουν για τη σοφία, τη γνώση, την αρετή, τη δικαιοσύνη και την ικανότητα διακυβέρνησης των πολιτών.

Ο κάθε πολίτης μέσα σ' αυτήν έχει μία σημαντική θέση, που είναι σύμφωνη με τη φύση, τις ικανότητες και το έργο που έχει αναλάβει να προσφέρει, ανάλογα με τις κλίσεις του. Έτσι μπορεί να ανήκει στην τάξη των αρχόντων που κυβερνούν, στην τάξη των φυλάκων – πολεμιστών, δηλαδή των υπερασπιστών της ασφάλειας της πόλης, και τέλος στην τάξη των γεωργών, εμπόρων, τεχνιτών, αυτών δηλαδή που διασφαλίζουν τα μέσα που χρειάζεται η πόλη για να διατηρηθεί ζωντανή και να επιβιώσει. Οι τάξεις αυτές δεν είναι κληρονομικές. Είναι περισσότερο συμβολικές παρά πραγματικές, και δεν σχηματίζονται με βάση κοινωνικο/οικονομικά ή επαγγελματικά κριτήρια. Βασικά σχετίζονται με τα τέσσερα στοιχεία της Φύσης τη γη, το νερό, τον αέρα, και τη φωτιά, που αντιστοιχούν στα κύρια χαρακτηριστικά της ανθρώπινης φύσης.

Οπότε, ο κάθε πολίτης ανήκει σε μία από αυτές τις τάξεις σύμφωνα με τα ιδιαίτερα γνωρίσματά του και ανάλογα με την εκπαίδευση που χρειαζόταν να πάρει, προκειμένου να καλλιεργήσει τον χαρακτήρα, το πνεύμα και γενικά τον εσωτερικό του κόσμο.

Κατά τον Αριστοτέλη, οι πολίτες χωρίζονται με βάση κοινωνικά κριτήρια σε **τάξεις γεωργών, τεχνιτών και εμπόρων**, ενώ **οικονομικά χωρίζονται σε φτωχούς, πλούσιους και μεσαίους**. Από τη σχέση που έχουν μεταξύ τους οι φτωχοί και οι πλούσιοι θα διαμορφωθεί η μορφή του πολιτεύματος. Οι φτωχοί συνήθως είναι περισσότεροι από τους πλούσιους. Ανάλογα με το πώς είναι μοιρασμένη η δύναμη και με το πού αυτή συγκεντρώνεται, καθορίζεται και το είδος του πολιτεύματος, που μπορεί να έχει τρεις μορφές: μοναρχίας ή βασιλείας όπου κυβερνά ένας, αριστοκρατίας όπου κυβερνούν λίγοι, και δημοκρατίας όπου κυβερνούν οι πολλοί.

Για να μην ξεπέσουν και αλλοιωθούν αυτές οι πολιτειακές μορφές αντίστοιχα σε τυραννία, ολιγαρχία και οχλοκρατία, θα πρέπει σκοπός των αρχόμενων να είναι το

κοινό καλό και όχι το συμφέρον του ενός ή των λίγων. Η προτίμηση του Αριστοτέλη στρέφεται στη «Μέση Πολιτεία», δηλαδή σ' αυτό που σήμερα κατανοούμε ως δημοκρατικό πολίτευμα, όπου η μεσαία τάξη εξασφαλίζει την ισορροπία ανάμεσα στους φτωχούς και τους πλούσιους και κρατά το κέντρο βάρους στη μέση στις μεταξύ τους συγκρούσεις.

Η ασφαλέστερη εγγύηση για τη σταθερότητα ενός κράτους, η οποία γενικώς παραμελείται, είναι η αγωγή των πολιτών σύμφωνα με το πνεύμα του πολιτεύματος. Γιατί ακόμη και οι καλλίτεροι νόμοι, οι οποίοι ίσως και να θεσπίστηκαν με συμφωνία όλων των πολιτών που έχουν δικαίωμα ψήφου, είναι εντελώς άχρηστοι, αν οι πολίτες δεν έχουν εξοικειωθεί με το πολίτευμα μέσα από εθισμό και αγωγή. Ο νομοθέτης πρέπει να επιδιώκει να εξευγενίσει τους πολίτες μέσω της αγωγής και του άμεσου παραδείγματος, αν δεν ακολουθήσει τη σωστή μέθοδο γι' αυτό, αποτυγχάνει· αυτή είναι η αιτία που κάνει ένα πολίτευμα καλό ή λαθεμένο.

Το μεγάλο κοινωνικό και πολιτειακό πρόβλημα είναι ότι, «Εκείνοι οι οποίοι έχουν πολλά αγαθά, είτε δύναμη, είτε πλούτο, είτε οπαδούς, δεν θέλουν ούτε μπορούν να υποταχτούν στην εξουσία του κράτους. Αυτό αρχίζει από το σπίτι, γιατί όταν τα παιδιά έχουν μεγαλώσει στην πολυτέλεια, στο σχολείο μαθαίνουν να μην υπακούν πια. Σημαντικότερη όμως από την περιουσιακή ισότητα είναι η ισότητα των πολιτών στην προσπάθεια απόκτησης εξουσίας· μια τέτοια ισότητα δεν είναι δυνατή, αν οι άνθρωποι δεν διαπαιδαγωγηθούν επαρκώς από τους νόμους. Για τούτο το κράτος πρέπει να φροντίζει οπωσδήποτε για τη δημόσια ηθική,· όποιος την έχει συνηθίσει από παιδί θα την υπομείνει ατάραχος.

«Είναι δύσκολο να τηρήσει κανείς από νέος σωστή πορεία προς την ηθική αρετή, αν δεν μεγαλώσει σε ανάλογο σύστημα αγωγής. Οι περισσότεροι άνθρωποι, ιδίως οι νέοι, δεν θεωρούν ευχάριστη μια ζωή στην οποία πρυτανεύει η σωφροσύνη και η σκληρή επιμονή σε στόχους που βάζουμε στη ζωή. Για τούτο η αγωγή και οι ασχολίες της νεολαίας πρέπει να ορίζονται από το νόμο· γιατί αυτό με το οποίο εξοικειώνεται κανείς δεν το αισθάνεται ως κάτι καταπιεστικό».

Όπως πίστευε ο Αριστοτέλης «ο άνθρωπος είναι ζώο πολιτικό». Η «πόλις» είναι η «φυσική κοινότητα» και έχει μεγαλύτερη αξία από την οικογένεια και αυτή με τη σειρά της έχει μεγαλύτερη αξία από το μεμονωμένο άτομο, καθώς το ΟΛΟΝ είναι σημαντικότερο από το ΜΕΡΟΣ. Ο Αριστοτέλης βλέπει την Πολιτική και την Πολιτεία ως οργανισμό και όχι ως μηχανή. Κανένα μέρος του οργανισμού δεν μπορεί να υπάρχει δίχως τα υπόλοιπα. Άρα, η αντίληψή του για την Πόλη είναι «οργανική». Η «πόλις» λειτουργεί ως πολιτική κοινότητα. Ο σκοπός της πόλης δεν είναι απλώς η αποφυγή της αδικίας ή να εγγυάται την οικονομική σταθερότητα, αλλά να επιτρέπει, σε ορισμένους τουλάχιστον, τη δυνατότητα να βιώσουν το «ευ ζην» και να εκτελούν ευγενείς και ωραίες πράξεις.

Ποιο είναι το ιδανικό πολίτευμα για τον Αριστοτέλη;

Το πολίτευμα, δηλαδή το καλύτερο σύστημα διακυβέρνησης, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, είναι η μοναρχία στην οποία ο μονάρχης είναι μια εξαιρετική προσωπικότητα, ένα πρόσωπο που εξέχει όλων των υπολοίπων σε αρετή και

φρόνηση. Αυτός ο βασιλιάς πρέπει να έχει τέτοια παιδεία και μόρφωση ώστε να υπερέχει σε αρετή.

Εφόσον όμως ένας τέτοιος μονάρχης δεν υπάρχει, αμέσως επόμενη λύση είναι η αριστοκρατία στην οποία κυβερνούν οι ενάρετοι και οι σοφοί άνθρωποι. Οι *ἄριστοι*, σύμφωνα, με τον Αριστοτέλη, ορίζονται με βάση την παιδεία τους, τη μόρφωση που έχουν, η οποία είναι σύμφωνη με το νόμο. Από αυτή την υπεροχή τους απορρέει και το γεγονός ότι ξεπερνούν σε αρετή και τους άλλους πολίτες και αποβλέπουν στο κοινό καλό. Μια τελευταία μορφή πολιτεύματος κατά τον Αριστοτέλη είναι η πολιτεία.

Η «Πολιτεία»

Ο όρος χρησιμοποιείται από τους ρήτορες, αλλά και από άλλους συγγραφείς του 4ου π.Χ. αιώνα, για να δηλωθούν τα μη μοναρχικά πολιτεύματα και είναι μια θετική μορφή της δημοκρατίας, εκτροπή από αυτό το πολίτευμα θεωρείτο η εκδοχή της δημοκρατίας που απέβλεπε στη μονομερή εξυπηρέτηση των συμφερόντων των απόρων. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη η πολιτεία είναι ένα αποδεκτό πολίτευμα, όταν δεν είναι δυνατόν να εφαρμοστούν τα δύο άλλα προηγούμενων], αφού πρόκειται για ένα πολίτευμα – μεσότητα στο οποίο κυβερνούν οι πολίτες από τα μεσαία κοινωνικά στρώματα που τους χαρακτηρίζει και τους διακρίνει μια μεσαία οικονομική κατάσταση. Πρόκειται για ανθρώπους υποτάσσονται εύκολα στη λογική.

Ο Αριστοτέλης μαζί με τον Πλάτωνα έζησαν την περίοδο της κατάρρευσης και εξευτελισμού, όπως περιγράφουν, των δημοκρατικών αξιών. Και οι δύο όμως ζητούν την διοικητική ευθύνη της πόλης να αναλαμβάνουν οι άριστοι στο πνεύμα, αυτοί που στην πράξη έχει αποδεχθεί ότι σέβονται την δικαιοσύνη, και την ισότητα των πολιτών, ενώ διαπνέονται από ένα ανεπτυγμένο πνεύμα φιλοπατρίας.

Όμως τέτοιας ποιότητας άρχοντες εκλέγονται μόνο από πολίτες που διαπνέονται από τις ίδιες αρχές και αξίες.

Μια κοινωνία πολιτών αυτού του επιπέδου, οποιοδήποτε από τα πολιτεύματα που πρότειναν οι προσωκρατικοί, ο Πλάτωνας ή ο Αριστοτέλης και αν επικρατεί θα δημιουργήσει αναμφίβολα μια ιδανική πολιτεία

Γιατί η «πόλη» είμαστε εμείς

